

Egy centenárium ürügyén

Bevallom, ez a megkésett krónika a bosszúság szülötte.

Abban az erkölcsi normarendszerben, amelyet a magam számára szigorúan kötelező érvénnyel kidolgoztam, nagy súllyal és fajsúllyal szerepelnek az igazságosság, a méltányosság, a lojalitás, ha szabad magam így kifejezmem, a szellemi elegancia parancsai. Az vesse rám az első követ ezért, akinek nincsenek személyes vagy közösségi helyrehoznivalói ezen a téren. S csak az vádolhat túlzással e vonatkozásban, aki azt hiszi, hogy erkölcsiekben, tudományban, irodalomban nem érvényes az a tapasztalati tény, hogy a helyből kimozdított inga nem nyugalmi állapotba tér azonnal vissza, hanem előbb ellentétes irányba lendül. Éppen ezért, érzésem szerint, nem szabad visszariadnunk az idézett parancsok követésében kisebb-nagyobb túlzásoktól, természetesen azzal az elemi feltétellel, hogy az igazságosságra való becsületes törekvés ne vezessen a tárgyi igazság megsértéséhez.

Ezeket a megfelelő érzelmi hullámzásoktól kísért reflexiókat az váltotta ki bennem. és az ültet az írógéphez, hogy megemlékezésre, jubileumok megülésére fúrge sajtónk elég szűkmarkúan bánt gróf Bánffy Miklós emlékével. Nem annyira a közéleti férfiú és a politikus húzta itt a rövidebbet, hanem az író, akiről pedig feltételezhetnénk, hogy több megértésre és értékelésre tarthat számot alteregójánál, a Bethlen-kormány volt külügyminiszterénél, az osztálya előítéleteitől szabadulni nem tudó „Nagyúrnál“.

Pedig éppen fordítva történt. Bányai László cikke az *Igaz Szó* 1973. szeptemberi számában Bánffy közéleti szerepéről összegezi gróf Bánffy Miklós politikai pályafutásának lényeges adatait, erélyesen, de tapintatosan bírálja mindazt, ami abban kifogásolható, és elismeri azt a jót, amit élete során tett. Bányai tanulmányában kellő nyomatékkal szerepel az az akció, amelyről a szélesebb olvasóközönség első ízben Csatóry Dániel könyvében olvashatott: Bánffy romániai utazása és tárgyalásai a második világháború záró szakaszában a háborúból való közös kilépés ügyében.

A tudomásom szerint egyetlen terjedelmesebb és igényesebb évfordulói cikkel Bánffy írói hagyatékáról (Tamás Gáspár Miklós: *A nagyúr. Száz éve született Bánffy Miklós*. Utunk, 1973. 48.) nehezemre esne egészében egyetérteni, annak ellenére, hogy grosso modo elfogadom, el kell fogadnom következtetéseit. Bevallom, e különben szellemes, fordulatossá is ingerel a fölösleges idézgetés megrögzött szokása, amelytől a szerző nyilván nem tud vagy nem akar megszabadulni. E cikkében Andrzej Wajdát, Walter Benjamin Baudelaire-tanulmányát, Adornót, Leo Löwenthalt idézi, s a cikk nem zárulhat egy Habermas-utalás nélkül. Az sem töltött el különösebb örömmel, hogy gróf Bánffy Miklósról írva, a szerző

szükségesnek tartotta Saint-Simon herceget, Castiglione grófit, Zrínyi grófit, Lampedusa herceget, sőt Lev Tolsztoj grófit is említeni. Nyilvánvaló, hogy Bánffy nem írt a fenti kitűnő kritikusok és esztéták szellemében, és az is bizonyos, hogy nem állja meg az összehasonlítást a felsorolt nagyságokkal, a világirodalom négy évszázadából. Efelől azonban kitűnő író lehetne, és főműve, az *Erdélyi történet* háromrészes, ötkötetes ciklusa a hazai magyar irodalom kiemelkedő alkotása. Minden továbbiban osztom Tamás Gáspár Miklós negatív értékítéletét: ez a trilógia nem kitűnő és nem kiemelkedő, hanem nagyon is egyenlőtlen alkotás. Ezt a megállapítást pedig sajnálkozva, önmagammal viaskodva teszem meg. Éspedig azért, mert a trilógia első két részét annak idején, amikor pedig tele voltam a szerző személyét és szerepét illető súlyos és talán nem indokolatlan politikai fenntartásokkal, nagy érdeklődéssel olvastam, és jó könyvnek tartottam. Megkövettem Gaál Gábor emlékét, de úgy találtam, hogy az első részről szóló bírálata túl kemény.

Vitatkozom az *Utunk* cikkírójával, de hálás is vagyok neki. Arra kényszerített, hogy minden sürgős dolgomat, olvasni- és írni valómat félretéve, átolvassam Bánffy Miklós oeuvre-jét.

Ennek a nagyrészt újraolvasásnak az élményei alapján elsősorban azt szeretném megmondani, hogy ez az oeuvre megérdemelne egy elmélyült, komoly tanulmányt, amely — gondolom — pontot tehetne a „Bánffy, az író“-kérdésre, ahogy még néhány ilyen tanulmány elkelve, például Makkai Sándor, Reményik Sándor életművéről is.

Természetesen, e jegyzetben nem lehet igényem arra, hogy alapos ítéletet mondjak. De talán nem haszontalan néhány szóban elmondanom, milyen művészi ellentmondásokat találok az *Erdélyi történet*ben, ma, amikor már a benne foglaltak fölött végső ítéletet mondott a történelem, és így lehetségessé válik, hogy a regényhez elsősorban mint műalkotáshoz, mint irodalmi hagyatékunk részéhez nyúljunk, egyesítve a múlt értékei iránt megnyilvánuló gondosságot a művészi igényességgel. Sok mindenben nem értek egyet azzal a móddal, ahogy Tamás Gáspár Miklós a Bánffy-regényt vizsgálja. Eredményei, finom megfigyelései mutatják, hogy nem illetéktelenül. Anélkül, hogy a saját ízlésemet és a saját vizsgálódási eljárásomat óhajtánám reátukmálni, csupán egy mulasztásos vétkeket vete szemére. Elfelejtí megmondani azt, hogy a Bánffy-trilógia ma is érdekes (nyomban hozzáteszem, ingerlően, sőt bosszantóan érdekes) olvasmány. Mivel ezt nem hiszi, vagy nem mondja ki, természetesen nem is keresi az okát. Anélkül, hogy az általa jelzett hiányosságok magyarázatait külön-külön szemügyre venném, csupán arra szeretnék hivatkozni, hogy a Bánffy-trilógia első két részének megjelenésekor elért nagy közönségsikere végtelenül egyszerűen magyarázható. A szándék és a megvalósítás között tátongó mély szakadék folytán Bánffy nem igényes történelmi regényt alkotott, és nem is ítéletet mondott ki saját osztályáról és világáról, hanem (ha erre ráébredt volna, talán még szégyellte is volna magát) bestsellert írt, az akkor divatos formában. Talán mégsem volt annyira igazságtalan Illés Endre, amikor Bánffy-esszéjének elég kétértelmű módon, de mégis félreérthetetlenül az *Il dilettante* címet adta. Bestsellert főúri, de közrendű dilettáns is írhat. Bánffy Miklós az irodalomban is gróf maradt. Nem tartotta magára nézve kötelezőnek, hogy megkínlódjék a művészettel. A trilógia dialógusaiból, kulturális-művészeti utalásainak egész hálózatából és alig álcázott önéletrajzi elemeiből világosan kitűnik, hogy nem tartotta szükségesnek lépést tartani a két világháború közötti idők társadalmi, filozófiai, esztétikai, művészeti forrongásaival. Ebből a nagyúri nonchalance-ból, amely idegen volt a világirodalom nagy

arisztokratáitól és természetesen közrendű nagyjaitól is, származik a Bánffy-trilógia szövegének szervetlensége. A kortörténeti adalékok és anekdoták naív moralizálása, annál az írónál, aki elítélte az obstrukciók és elvtelen pártharcok végelethetetlen sorát, de nem a történelemhez, hanem Tisza Istvánhoz apellált eszményért és megoldásért, stilisztikailag és szellemileg is mélyen alatta áll az általa magáénak vallott réteg, az erdélyi arisztokrácia életét bemutató részeknek, amelyekben a kitűnő keveredik a közepessel, az elvetélt történelmi önbírálat alig-alig érzékelhető elemei a nosztalgikus felidézéssel, az anekdota az igazmondással. Ami társadalmilag e rétegen alul létezett, arra csak ritkán néz az illetékes író átható tekintete, s annál gyakrabban a paternalista arisztokrata szeme.

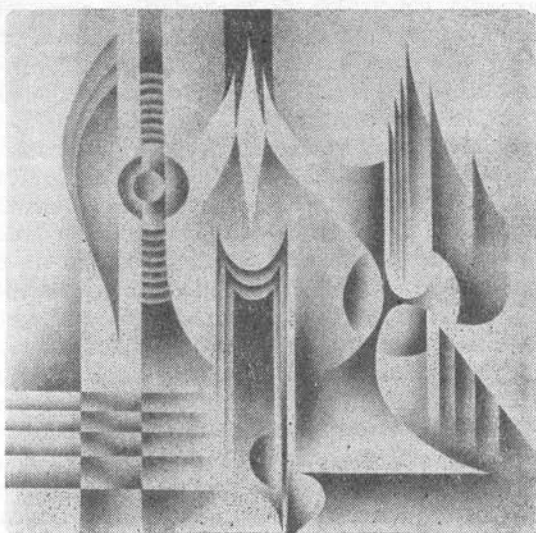
A magánélet, az érzelmek, a szerelem ábrázolása és a bensőséges kapcsolat a természettel hinti be ezt az egészében oly kiábrándítóan nem színvonalas szöveget olyan lapokkal, mozzanatokkal és jelenetekkel, amelyek arról tanúskodnak, hogy mire lett volna képes gróf Bánffy Miklós, ha legalább írói alkotó munkájának utolsó szakaszában átadta volna a szót és a tollat Kisbán Miklósnak.

A tehetség mértéke nem a képesség, hanem a megvalósítás. Az az író, aki a szerkezetben át nem gondolt, a nyelvezetben pedig ezer apró hibát és pontatlanságot követ el, minőségileg kvalifikálja le magát.

Ezt a megjegyzést szeretném egy parányi, de jelentőséggel teljes példával illusztrálni. A családi ménes alkalmazottainak hűségéről szólva, Bánffy megjegyzi, hogy ezek az emberek a lovakról, a csikókról, a rétekről beszélve a birtokos névmást többes szám első személyben használták, mint valamilyen „pluralis majestaticus“-t. A hiba csak az, hogy a többes szám megnevezése latinul semleges nemű *plurale*, nem is szólva arról, hogy a szerző által használt kifejezés megszokott formája: *plurale majestatis*.

Bánffy Miklós sem a szó közvetlen, sem átvitt jelentésében nem vett tudomást arról, hogy „non comes supra grammatikos“. Ez nem vált sem trilógiájának, sem írói művének javára. Ezt a sommás ítéletet lényegesen árnyalhatná, nem ritkán az író javára, a tüzetesebb vizsgálódás, amely remélhetőleg nem várat magára sokáig.

Csehi Gyula

Molnár Zoltán: Növekedés